

OP HOEVEEL PENSIOEN KUNNEN WE STRAKS NOG REKENEN?

Kees Goudswaard*

1 Inleiding

De pensioenen staan onder druk. Dat geldt zowel voor de Algemene Ouderdomswet (AOW), het basispensioen waar alle 65-plussers in beginsel recht op hebben, als voor de aanvullende pensioenen, waar het overgrote deel van de werknemers recht op heeft. De vergrijzing, het afnemend aantal werkenden en financiële schokken veroorzaken een sterke afname van het financiële draagvlak van het pensioenstelsel. De kosten van de AOW lopen fors op en de pensioenfondsen, waarin het geld voor de aanvullende pensioenen is ondergebracht, zijn in aanzienlijke financiële problemen geraakt. Al jaren wordt er een intensief maatschappelijk en politiek debat gevoerd over de toekomst van de pensioenen. Tot nu toe zijn echter nog geen substantiële hervormingen doorgevoerd, vooral vanwege de politieke gevoeligheid van het thema. Maar na de kredietcrisis zijn de ontwikkelingen in een stroomversnelling geraakt. Het recente pensioenakkoord tussen sociale partners en kabinet beoogt serieuze hervormingen op het punt van AOW en pensioenen. In ieder geval zal de AOW in 2020 naar 66 jaar gaan, waarna verdere verhogingen in het verschiet liggen. De aanvullende pensioenen zullen soberder en/of minder zeker worden, omdat financiële schokken in de toekomst niet meer met premieverhogingen kunnen worden opgevangen. De pensioenrechten worden meer voorwaardelijk. Dat is uiteraard een lastige boodschap, zoals ook blijkt uit het verzet van twee grote vakbonden.

Al jaren wordt er een intensief maatschappelijk en politiek debat gevoerd over de toekomst van de pensioenen

Maar er spelen niet alleen vragen rond de financiering van de pensioenen, maar ook rond andere kenmerken van het stelsel en van de voorgestelde hervormingen. Onder meer de vraag of de lusten en lasten van het stelsel evenwichtig zijn verdeeld tussen verschillende groepen, zoals tussen jong en oud. En de vraag of het stelsel wel voldoende aansluit op

de toenemende mobiliteit op de arbeidsmarkt. Ook dergelijke meer institutionele aspecten zijn van groot belang als het gaat om de toekomstbestendigheid van het stelsel.

In dit artikel zal ik een beeld schetsen van de pensioenhervormingen die nu worden ingezet en de consequenties daarvan analyseren voor het pensioen dat mensen in de toekomst kunnen verwachten. Allereerst worden de achtergronden van de hervormingen geschetst. Vervolgens komen de belangrijkste veranderingen aan de orde, waarbij ook een analyse wordt gegeven van kritiekpunten en complicaties, waaronder met name het juridisch vraagstuk van de oude pensioenrechten. Kunnen die worden ingebracht in nieuwe contracten en zo ja, hoe? In de slotbeschuiving wordt een kort toekomstperspectief geschetst.

Dat Nederland vergrijst weten we al heel lang, maar het tempo waarin wordt nu snel hoger. In 2040 zijn er ongeveer 49 ouderen per honderd potentieel economisch actieven

2 Waarom hervormen?

De financiële ontwikkeling van de AOW is betrekkelijk eenvoudig te analyseren. De AOW wordt gefinancierd op omslagbasis. Dat wil zeggen dat de kosten van alle AOW-uitkeringen jaarlijks worden omgeslagen over de premieplichtigen, bijna allemaal werkenden. Dit systeem is zeer gevoelig voor demografische veranderingen. Dat Nederland vergrijst weten we al heel lang, maar het tempo waarin wordt nu snel hoger, omdat de babyboomgeneratie vanaf 2010 de 65-jarige leeftijd bereikt. Het aantal 65-plussers zal tussen nu en 2040 bijna verdubbelen, terwijl de omvang van de bevolking tussen 20 en 64 jaar (de potentiële beroepsbevolking) flink zal afnemen, met ongeveer 750.000 mensen. Dat betekent dat steeds meer AOW-uitkeringen door een juist krimpende groep moeten worden gefinancierd. Op dit moment

* Prof.dr. K.P. Goudswaard is hoogleraar Toegepaste economie en bijzonder hoogleraar Sociale zekerheid aan de Faculteit der Rechtsgeleerdheid van de Universiteit Leiden. Hij was voorzitter van de commissie Toekomstbestendigheid aanvullende pensioenregelingen, die in 2010 rapporteerde.

staan er tegenover elke honderd 20-64 jarigen nog ongeveer 24 65-plussers. In 2040 zijn er ongeveer 49 ouderen per honderd potentieel economisch actieven. Na 2040 zal deze zogenoemde 'grijze druk' iets afnemen, maar op een veel hoger niveau dan nu blijven hangen. Dit is overigens geen specifiek Nederlands verschijnsel: binnen de Europese Unie zal de grijze druk gemiddeld genomen zelfs nog iets meer stijgen dan in Nederland. Verder neemt de levensverwachting veel sneller toe dan tot voor kort werd verwacht. Volgens de laatste bevolkingsprognose van het CBS is de levensverwachting bij geboorte nu 79 jaar voor mannen en 83 jaar voor vrouwen.¹ In 2050 is dat opgelopen naar 84 respectievelijk 87 jaar. Relevanter voor de pensioenen is de levensverwachting vanaf 65 jaar. Die bedraagt nu 18 jaar voor mannen en 21 jaar voor vrouwen. In 2050 zal dat 21 respectievelijk 24 jaar zijn. Met andere woorden, vrouwen van 65 jaar kunnen dan verwachten om bijna 90 jaar te worden.

Op zichzelf is de vergrijzing een bijzonder positieve ontwikkeling. De hogere welvaart en de betere gezondheidszorg leiden tot een oplopende levensverwachting. Maar het is wel vanzelfsprekend dat uit deze ontwikkeling flink hogere kosten van de AOW zullen voortvloeien. Schattingen van het Centraal Planbureau laten zien dat de jaarlijkse kosten van de AOW bij ongewijzigd beleid in 2040 ruim 3% van het bruto binnenlands product (bbp) hoger zullen liggen dan thans.² In euro's van nu zou het gaan om een bedrag van circa 18 miljard euro.

De pensioenfondsen kampen de laatste jaren met een combinatie van problemen, waardoor het stelsel zeer kwetsbaar is geworden

Aanvullende pensioenen

De financiële problemen bij de aanvullende pensioenen zijn complexer, vanwege de systematiek van kapitaaldekking. De door werkgever en werknemer ingelegde premies worden gestort in een fonds en het geld in het fonds wordt belegd. Het fonds moet voldoende vermogen hebben om de lopende pensioenuitkeringen te betalen en de opgebouwde rechten gestand te doen. De verhouding tussen het vermogen en de verplichtingen wordt de dekkingsgraad genoemd. Die moet van de toezichthouder ten minste 105% bedragen. Het feit dat in Nederland op deze wijze een enorm pensioenvermogen is opgebouwd (op dit moment rond 800 miljard euro) wordt algemeen gezien als bijzonder waardevol. Maar de pensioenfondsen kampen de laatste jaren met een combinatie van problemen, waardoor het stelsel zeer kwetsbaar is geworden. De hiervoor besproken snel oplopende levensverwachting leidt tot fors oplopende pensioenkosten. Verder hebben de schokken op de financiële markten de vermogens van de pensioenfondsen sterk onder druk gezet, terwijl het lage niveau van de rente de toekomstige verplichtingen juist zwaarder doet drukken. De dekkingsgraden zijn daardoor fors gedaald. Omdat het premiedraagvlak kleiner wordt (relatief minder werkenden) wordt het steeds lastiger om dergelijke problemen op te vangen met premiestijgingen. Overigens liggen de pen-

sioenpremies al op een dermate hoog niveau, dat een verdere stijging de Nederlandse concurrentiepositie zou kunnen schaden. De financiële risico's komen daarmee meer bij de deelnemers te liggen. Die deelnemers waren daar echter niet op voorbereid: het gat tussen de zekerheid die mensen dachten te krijgen en wat werkelijk aan zekerheid kan worden geboden is groot volgens recent onderzoek.³ Pensioenfondsen zijn tekort geschoten in de communicatie en dat heeft bijgedragen aan een sterke daling van het vertrouwen in het stelsel. Dit alles vormde voor de Minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW) aanleiding om een commissie in te stellen die zich moest buigen over de toekomstbestendigheid van het pensioenstelsel. Deze commissie rapporteerde begin 2010.⁴

3 Verhoging pensioenleeftijd

Een voor de hand liggende beleids optie om in te spelen op de vergrijzing is het verhogen van de pensioenleeftijd. Veel landen hebben de pensioenleeftijd al verhoogd, dan wel een verhoging in de toekomst aangekondigd. De sterk stijgende levensverwachting vormt hiervoor een goed argument. De pensioenleeftijd is ongewijzigd gebleven sinds de AOW werd ingevoerd in 1957, terwijl het gemiddeld aantal pensioenjaren inmiddels veel hoger ligt dan destijds.

De pensioenleeftijd is ongewijzigd gebleven sinds de AOW werd ingevoerd in 1957, terwijl het gemiddeld aantal pensioenjaren inmiddels veel hoger ligt dan destijds

Een verhoging van de pensioenleeftijd levert een substantiële bijdrage aan de geschetste problemen voor de overheidsfinanciën. Als de AOW- en de pensioenleeftijd naar 67 gaan levert dat een verbetering van de overheidsfinanciën op van 0,7% van het bbp. Een verhoging naar 68 jaar levert een bezuiniging op van 1,0% van het bbp.⁵ Daarnaast heeft een verhoging van de pensioenleeftijd ook een flink positief effect op de arbeidsdeelname. Verder heeft de pensioenleeftijd ook een belangrijk effect op de financiële positie van de pensioenfondsen. De stijgende levensverwachting heeft de afgelopen twintig jaar de pensioenverplichtingen gemiddeld met circa 15% verhoogd. Daarnaast moeten pensioenfondsen rekening houden met de verwachte verandering in sterftekansen voor de komende 50 jaar. Dat levert naar schatting nog eens een kostenstijging met 10% op.⁶ Naar aanleiding hiervan heeft de Commissie-Goudswaard de aanbeveling gedaan om de ingangleeftijd van de pensioenen automatisch aan te passen aan de veranderingen in de gemiddelde levensverwachting. Daarmee neemt de toekomstbestendigheid van het pensioenstelsel in een periode van vergrijzing aanzienlijk toe. Om die reden hebben ook al enkele Scandinavische landen gekozen voor koppeling van de pensioenleeftijd aan de levensverwachting.

- 1 CBS Statline, Tabel Kerncijfers van de bevolkingsprognose, 2010-2060, op te vragen via <http://statline.cbs.nl/statweb/?LA=nl> (laatstelijk geraadpleegd 17 oktober 2011).
- 2 Centraal Planbureau, 'Vergrijzing verdeeld; toekomst van de Nederlandse overheidsfinanciën', CPB Bijzondere Publicatie 86, Den Haag 2010, p. 45-46.
- 3 Autoriteit Financiële Markten, *Geef Nederlanders pensioeninzicht, werken aan vertrouwen door dichten van de verwachtingskloof*, Den Haag 2010.
- 4 Commissie Toekomstbestendigheid aanvullende pensioenregelingen (Commissie-Goudswaard), *Een sterke tweede pijler; naar een toekomstbestendig stelsel van aanvullende pensioenen*, Den Haag 2010.
- 5 CPB 2010, p. 109-110.
- 6 Deze schattingen zijn van de Commissie-Frijns: Commissie Beleggingsbeleid en Risicobeheer, *Pensioen: onzekere zekerheid*, Den Haag 2010, p. 18.

Foto © Marten Hoogstraat (whiteframe.nl)

Recente beleidsontwikkelingen

Op verhoging van de pensioenleeftijd rustte tot voor kort nog een stevig politiek taboe. Illustratief was een observatie in een kabinetsnotitie van 2008. Het kabinet achtte een verhoging van de pensioengerechtigde leeftijd welhaast onvermijdelijk, maar 'het beleid van het kabinet is er op gericht die onvermijdelijkheid te voorkomen'.⁷ Dat is toch wel een bijzondere opgave.

Maar onder invloed van de kredietcrisis begon het taboe te verdampen. Het kabinet stelde in maart 2009 een pakket aan maatregelen samen om in te spelen op de crisis. Uiteindelijk kwam er ook een wetsontwerp van minister Donner om de pensioenleeftijd in twee stappen verhogen: in 2020 naar 66 jaar en in 2025 naar 67 jaar. Opmerkelijk genoeg bleek dit voorstel door een royale parlementaire meerderheid te worden ondersteund. Het kabinet viel echter en het onderwerp AOW en pensioenen werd controversieel verklaard, waarmee het wetsontwerp van tafel was. Het overleg over de aanvullende pensioenen liep echter volop door, mede naar aanleiding van de op verzoek van minister Donner opgestelde adviezen over de toekomst van de pensioenen.

Sociale partners sloten in juni 2010 een pensioenakkoord op hoofdlijnen, dat in juni 2011 werd gevolgd door een uitwerkingsmemorandum.⁸ Het akkoord gaat ook uit van verhoging van de AOW-leeftijd naar 66 jaar in 2020. Daarna vindt om de vijf jaar aanpassing aan de levensverwachting plaats, wat betekent dat een verdere verhoging van de pensioenleeftijd zal plaatsvinden. Verder bepleit het akkoord dat de pensioencontracten al in 2013 worden

aangepast aan de stijgende levensverwachting. Het kabinet-Rutte heeft zich achter het pensioenakkoord geschaard en een meerderheid in de Tweede Kamer heeft dat, weliswaar met enige moeite, ook gedaan.

Het pensioenakkoord gaat uit van verhoging van de AOW-leeftijd naar 66 jaar in 2020. Daarna vindt om de vijf jaar aanpassing aan de levensverwachting plaats, wat betekent dat een verdere verhoging van de pensioenleeftijd zal plaatsvinden

4 Veranderingen volgens het pensioenakkoord

Het pensioenakkoord bevat drie hoofdpunten. Het eerste betreft de hiervoor reeds besproken koppeling van de pensioenleeftijd aan de gemiddelde ontwikkeling van de levensverwachting. Zeer waarschijnlijk komt de pensioenleeftijd daardoor over enige decennia flink boven de 67 jaar te liggen. Dat is opmerkelijk, omdat sociale partners hier verder gaan dan het regeerakkoord van dit kabinet (dat niet verder ging dan een verhoging tot 66 jaar) en zelfs verder dan het eerdere wetsontwerp van minister Donner. Om het effect van de hogere pensioenleeftijd te verzachten heeft minister Kamp zich bereid verklaard om

7 Kabinetsreactie op hoofdlijnen op het rapport van de Commissie Arbeidsparticipatie, Den Haag 2008, p. 15.

8 Stichting van de Arbeid, *Pensioenakkoord voorjaar 2010*, Den Haag 2010 en Stichting van de Arbeid, *Uitwerkingsmemorandum Pensioenakkoord van 4 juni 2010*, Den Haag 2011.

de AOW ieder jaar met 0,6% extra te verhogen (de zogeheten koppeling-plus). Verder wordt een flexibilisering van de AOW-leeftijd voorgesteld: eerdere opname (vanaf 65 jaar), dan wel latere opname van de AOW wordt mogelijk, tegen een korting dan wel een verhoging van de uitkering met 6,5 procent.

Bij de aanvullende pensioenen zullen de opgebouwde rechten en de pensioenuitkeringen meer expliciet gaan meebewegen met de financiële positie van het pensioenfonds en dus met de ontwikkelingen op de financiële markten

Een tweede hoofdpunt is dat bij de aanvullende pensioenen de opgebouwde rechten en de pensioenuitkeringen meer expliciet zullen gaan meebewegen met de financiële positie van het pensioenfonds en dus met de ontwikkelingen op de financiële markten. De garanties die nu nog in het systeem zitten worden vanwege hoge kosten niet meer haalbaar geacht. Bovendien zijn de huidige garanties in euro's uitgedrukt, zonder aanpassing aan de inflatie. De waarde van vaste bedragen in euro's wordt echter in de loop van de tijd fors uitgehold door inflatie. Daarmee geven deze nominale garanties in feite een schijnzekerheid. Beter is het om bij pensioenen in reële termen, ofwel in koopkracht te denken.

Verder wordt in het pensioenakkoord gesteld dat voorkomen moet worden dat de pensioenpremies automatisch verder stijgen, vanwege de schadelijke economische effecten die daarvan het gevolg zouden zijn.

Het beeld dat het pensioen zeker was en onzeker wordt, klopt niet. In de voorstellen van het pensioenakkoord worden de al bestaande risico's niet meer verhuld, maar expliciet gemaakt

Kritieken en analyse

Er is nogal wat kritiek gekomen op het pensioenakkoord. De meest felle kritiek kwam vanuit de grootste FNV-bonden Bondgenoten en Abvakabo. Daarbij komen vooral drie punten naar voren. Ten eerste zou volgens de critici het pensioen te onzeker worden. Het beeld dat het pensioen zeker was en onzeker wordt, klopt echter niet. De oude garanties zijn onbetaalbaar geworden en de indexatie van de pensioenen (aanpassing aan loon- of prijsstijgingen) was al onzeker. In de voorstellen van het pensioenakkoord worden (conform het advies van de Commissie-Goudswaard) de al bestaande risico's niet meer verhuld, maar expliciet gemaakt. Overigens kunnen pensioenfondsen in de nieuwe situatie nog steeds kiezen voor wat meer of wat minder zeker-

heid door de keuze van de beleggingsmix (meer of minder risicovol). Daarbij moet wel bedacht worden dat risicoloze beleggingen doorgaans onvoldoende opleveren om de pensioenen aan te kunnen passen aan de loon- of prijsstijging. En verder worden in het voorgestelde stelsel nog steeds de risico's door de diverse groepen deelnemers met elkaar gedeeld. Daardoor is het mogelijk om financiële schokken slechts geleidelijk in de pensioenrechten tot uitdrukking te laten komen.

Een met het voorgaande samenhangend kritiekpunt is dat werkgevers te weinig delen in de risico's als de pensioenpremie zou worden bevroren. De afspraak in het pensioenakkoord betekent op zichzelf niet dat er nooit meer een premie zou kunnen worden verhoogd of dat werkgevers nooit meer extra zouden kunnen bijdragen. Maar de gedachte dat werkgevers in een snel vergrijzende samenleving in belangrijke mate de pensioenrisico's kunnen opvangen, is niet realistisch. Zoals hiervoor betoogd wordt het premie-instrument steeds minder effectief om financiële schokken op te vangen.

De gedachte dat werkgevers in een snel vergrijzende samenleving in belangrijke mate de pensioenrisico's kunnen opvangen, is niet realistisch

Een laatste punt dat vanuit de kritische vakbonden naar voren is gebracht is dat werknemers met een laag inkomen en een zwaar beroep vanaf 2020 nog steeds zonder koopkrachtverlies met 65 jaar met pensioen zouden moeten kunnen. Op zichzelf is het begrijpelijk dat getracht wordt om de groepen waarvoor een verhoging van de pensioenleeftijd het hardst aankomt enige compensatie te bieden. Volledig koopkrachtbehoud lijkt echter niet realistisch. Dan is er geen sprake meer van een effectieve hervorming. Verder blijkt de afbakening van 'zware beroepen' steeds weer een zeer lastige opgave. Als een verdere compensatie wordt geboden (naast de extra verhoging van de AOW) kan die beter op de lagere inkomens worden gericht dan op de zware beroepen. Minister Kamp heeft in het Kamerdebat over het pensioenakkoord nog wat extra compensatie geboden, door een verhoging van de werkbonus voor werknemers van boven de 62 jaar met lage inkomens en door extra sparen voor vervroegde uittreding in de nieuwe vitaliteitsregeling mogelijk te maken.

Faire verdeling lusten en lasten?

Onder meer vanuit wetenschappelijke hoek is naar voren gebracht dat het pensioenakkoord slecht zou kunnen uitpakken voor jongere generaties.⁹ Een belangrijke reden daarvoor zou kunnen zijn dat de verplichtingen in het nieuwe systeem te laag worden gewaardeerd (als wordt uitgegaan van een te hoge rekenrente). Als dat het geval is, kunnen pensioenfondsen sneller geïndexeerde pensioenen uitkeren, maar zou de pot voor de jongere generaties leger raken. Het is inderdaad van groot belang dat pensioencontracten fair zijn voor de verschillende generaties die deelnemen. Anders vervalt vroeg of

⁹ Zie bijvoorbeeld T. Kocken & S. van Wijnbergen, 'Fatale fout in pensioenakkoord', *Het Financieel Dagblad*, 29 juli 2011.

laat het draagvlak voor het stelsel. Maar het is niet op voorhand duidelijk wat de lusten en lasten van het pensioenakkoord zijn voor de verschillende generaties, omdat vele factoren daar invloed op hebben. Het akkoord bevat zowel veranderingen die relatief gunstig uitpakken voor ouderen, als veranderingen die relatief gunstig uitpakken voor jongeren.¹⁰ Het Centraal Planbureau gaat nog nader onderzoek doen naar de generatiebestendigheid van de voorgestelde hervormingen.

Het akkoord bevat zowel veranderingen die relatief gunstig uitpakken voor ouderen, als veranderingen die relatief gunstig uitpakken voor jongeren

De Commissie-Goudswaard heeft in dit verband nog gewezen op een ander punt. Jong en oud betalen dezelfde procentuele pensioenpremie en bouwen daarmee jaarlijks ook een zelfde hoeveelheid pensioen op. Deze zogeheten doorsneesystematiek impliceert een overdracht van jong naar oud, omdat jongeren hierbij eigenlijk te weinig opbouwen voor de door hen ingelegde premie, omdat die premie-inleg voor een veel langere periode kan renderen. Dat hoeft geen probleem te zijn voor degenen die hun hele werkzame leven onder dezelfde pensioenregeling vallen, omdat ze dan op hogere leeftijd juist profiteren van een hogere opbouw. Maar met wisselende arbeidspatronen kan deze systematiek nadelig uitpakken. Dat geldt zeker voor degenen die bijvoorbeeld halverwege hun carrière zzp-er worden. Zij nemen verhoudingsgewijs weinig rechten mee en hebben na verloop van tijd ook geen pensioenopbouw in de tweede pijler meer. De commissie heeft daarom in overweging gegeven om over te gaan op een meer leeftijdsafhankelijke pensioenopbouw en de pensioenmogelijkheden voor zzp-ers te verbeteren. In het pensioenakkoord wordt niet getornd aan de doorsneesystematiek, maar het zou verstandig zijn om dit punt wel op de agenda te houden voor verder onderzoek.

Van oud naar nieuw

In het pensioenakkoord wordt bepleit om zo mogelijk de bestaande rechten (opgebouwde aanspraken en reeds ingegane pensioenen) collectief en verplicht in te brengen in de nieuwe contracten zoals die worden voorgesteld. Daarbij wordt gesproken over het invaren van oude rechten. Maar in de oude contracten wordt nog gewerkt met nominale garanties ofwel zekerheden, terwijl in de voorgestelde nieuwe contracten de aanspraken afhankelijk worden gemaakt van veranderingen in de levensverwachting en van ontwikkelingen op de financiële markten. Dat zou dus betekenen dat de pensioenrechten met terugwerkende kracht worden gewijzigd en dat kan (onder meer) strijdig zijn met Europese regelgeving.¹¹ Artikel 1 van het Eerste Protocol van het Europees Verdrag van de Rechten van de Mens (ERVM) beschermt het eigendomsrecht en pensioenaanspraken vallen daaronder. Slechts onder bepaalde voorwaarden kan inmenging in het eigendomsrecht worden gerechtvaardigd, te weten als dit bij wet is voorzien, het algemeen belang

dient en proportioneel is. Een eerder vertrouwelijk advies van de Landsadvocaat gaf op dit punt nog geen uitsluitel. Nader onderzoek dat wordt uitgevoerd door het Ministerie van SZW zal moeten uitwijzen of aan deze voorwaarden kan worden voldaan.

Als collectief invaren niet mogelijk zou blijken of te veel juridische risico's met zich mee zou brengen, zou er aan de deelnemers een individuele keuze kunnen worden geboden of men de opgebouwde rechten in de nieuwe contracten zou willen inbrengen of niet. Dat vereist dat deze keuze zeer helder en evenwichtig zou moeten worden voorgelegd. Nog afgezien daarvan brengt een dergelijk scenario complicaties met zich mee ten aanzien van de uitvoering en het toezicht, omdat er twee systemen naast elkaar zouden bestaan. De route van oud naar nieuw is dus nog geen eenvoudige.

Welk pensioen kunnen we nog verwachten als de geschetste hervormingen worden doorgezet? De uitgangssituatie is in ieder geval goed

5 Slotbeschouwing

Welk pensioen kunnen we nog verwachten als de geschetste hervormingen worden doorgezet? De uitgangssituatie is in ieder geval goed. Nederland behoort tot de landen met de allerhoogste pensioenen. De inkomens- en vermogenspositie van ouderen is – gemiddeld genomen – relatief gunstig en de armoede onder ouderen is relatief laag. Dat laatste zal zo blijven, want de AOW blijft een robuust basisinkomen voor ouderen verschaffen, zij het dat de leeftijd waarop de AOW ingaat flink zal worden verhoogd. Datzelfde geldt voor de leeftijd waarop het aanvullende pensioen wordt uitgekeerd. Een forse verhoging van de pensioenleeftijd is absoluut noodzakelijk om het stelsel robuust te houden in het licht van de vergrijping. De snel stijgende levensverwachting rechtvaardigt deze aanpassing ook.

Als mensen beter duidelijk wordt gemaakt welk pensioen ze kunnen verwachten, maar ook welke onzekerheid daarin zit, kunnen ze daarmee desgewenst beter rekening houden, bijvoorbeeld door wat meer te sparen of langer door te werken

Voor AOW en aanvullend pensioen samen wordt vaak gesproken over een norm van 70% van het laatste loon (of zelfs 80% van het gemiddelde loon). Die hoge norm wordt nu echter al door velen niet gehaald, de verwachtingen zijn op dat punt niet realistisch. In de toekomst zal deze norm nog wat minder vaak worden gehaald, zij het dat versoberingen

¹⁰Zie L. Bovenberg, J. Frijs, K. Goudswaard & Th. Nijman, 'Sociale partners zetten grote stappen op weg naar een robuust pensioenstelsel', *Me Justice* 24 juni 2011, www.mejustice.nl/artikel/633/sociale-partners-zetten-grote-stappen-op-weg-naar-robust-pensioenstelsel (laatstelijk geraadpleegd op 17 oktober 2011).

¹¹M. Heemskerk & M. Minnaard, 'Impasse Pensioenakkoord door juridische belemmeringen: invaren een zinkend schip?', *Pensioen Magazine* mei 2011, p. 22-25.

kunnen worden gecompenseerd door langer door te werken. Dan kan er nog steeds een hoog pensioen worden gerealiseerd. Verder is het onvermijdelijk dat de uitkeringen van de aanvullende pensioenen wat meer dan in het verleden zullen fluctueren, zij het dat zal worden geprobeerd om al te grote veranderingen op korte termijn te voorkomen, door schokken in de tijd uit te smeren. Dit zal veel beter dan in het verleden moeten worden gecommuniceerd. Ook nu zit er al onzekerheid in het pensioen, alleen is dat onvoldoende verteld. Als mensen beter duidelijk wordt gemaakt welk pensioen ze kunnen verwachten, maar ook welke onzekerheid daarin zit, kunnen ze daarmee desgewenst beter rekening houden, bijvoorbeeld door wat meer te sparen of langer door te werken.

Overigens zullen mensen met lagere inkomens veel minder worden getroffen door fluctuaties in het aanvullend pensioen, omdat hun pensioeninkomen voor het grootste deel – en soms zelfs volledig – uit de AOW-uitkering bestaat.

Het pensioenakkoord geeft niet op alle vragen antwoord. En er blijven nog belangrijke thema's liggen, zoals de discussie over de doorsneepremie, de aansluiting van het stelsel op veranderingen op de arbeidsmarkt en de verdeling van de risico's over jong en oud. Maar de hervormingen die nu worden ingezet, kunnen er in belangrijke mate toe bijdragen dat het pensioenstelsel beter toekomstbestendig wordt, zodat ook volgende generaties nog steeds een goed pensioen kunnen verwachten.
